Home
महसुली पुस्तक परिपत्रकांमध्ये समाविष्ट केलेल्या शासकीय आदेशांची सूची
महसुली पुस्तक परिपत्रके
परिपत्रक 5
परिपत्रक 6
परिपत्रक 7
परिपत्रक 8
Sitemap

Home > महसुली पुस्तक परिपत्रके > परिपत्रक 1 > परिपत्रक 2 > परिपत्रक 3 >

परिपत्रक 4

महसुली पुस्तक परिपत्रक क्रमांक 4

विषय - झाडे

एक - सर्वसाधारण तत्त्वे व अधिनियमातील तरतुदी

15 ऑगस्ट 1967 पासून महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियम, 1966 लागू करण्यात आल्यापासून मालकी जमिनींमध्ये उभ्या असलेल्या व वाढणा-या कोणत्याही प्रकारच्या झाडांचे हक्क त्या जमिनीच्या धारकांकडे, तर सरकारी जमिनींमधील झाडांचे हक्क राज्य शासनाकडे सोपविण्यात आले आहेत.

2. महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियम, 1966 च्या 25 ते 28 कलमांमध्ये झाडासंबंधीच्या तरतुदींचा अंतर्भाव आहे. संहितेच्या कलम 25 मध्ये भोगवट्यात असलेल्या जमिनींमधील झाडांचा परामर्श घेतला आहे. उक्त कलमाच्या पोट - कलम (1) अन्वये, भोगवट्यात असलेल्या कोणत्याही जमिनीवर असलेल्या किंवा वाढणा-या सर्व झाडांचा अधिकार ती जमीन धारण करणा-याकडे निहित होतो. परंतु, जमिनीची धूप थांबविण्यासाठी झाडे कापण्यास प्रतिबंध करणे किंवा त्याचे विनियमन करणे यासाठी राज्य शासनाला नियम करता येतील.

3. धारण जमिनीतील झाडांची मालकी, धारकाखेरीज इतर व्यक्तींकडे निहित करण्यात आली आहे अशी काही प्रकरणे विदर्भामध्ये होती. भूतपूर्व मध्ये प्रदेश जमीन महसूल अधिनियमानुसार भूधृतिधारक आपल्या धारण जमिनीत असलेल्या झाडांवरील दुस-या व्यक्तीचा अधिकार खरेदी करू शकेल अशी तरतूद करण्यात आली होती. भूधृतिधारकाच्या या अधिकाराचे कलम 25 च्या पोट-कलम (2) अन्वये रक्षण करण्यात आले असून यामध्ये अशी तरतूद केली आहे की भोगवटादाराला त्याच्या धारण जमिनीमध्ये असलेल्या झाडांच्या अधिकाराची किंमत ठरवण्यासाठी जिल्हाधिका-याकडे अर्ज करता येईल व जिल्हाधिका-यामार्फत तो अधिकार खरेदी करता येईल.

4. महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियम बिल प्रसिद्ध करण्यात आले तेव्हा कलम 25(1) मध्ये अंतर्भाव असलेली, धारण जमिनीमध्ये असलेल्या झाडांवरील शासनाच्या अधिकारात सूट देण्याबाबतची तरतूद जनतेला कळवण्यात आली होती. बरेचसे भोगवटादार, विशेषत: आदिवासी व अज्ञान भोगवटादार, असे अधिकार निहित होतील या अपेक्षेने, त्यांच्या धारण जमिनीमध्ये असलेल्या झाडांवरील त्यांचे अधिकार विकण्यासाठी लाकूड व्यापारी किंवा कंत्राटदार यांच्याशी अगदी नाममात्र किंमतीवर करार करीत होते, ही गोष्ट शासनाच्या निदर्शनास आणून देण्यात आली होती. अशा प्रकारे ज्यांवरील अधिकारात शासनाकडून सूट देण्यात येत होती अशा

झाडांबद्दल पुरेशी किंमत न देउन व्यापारी किंवा कंत्राटदार हे आदिवासींची पिळवणूक करीत होते. हे आदिवासी व इतर अज्ञान भोगवटादार हे त्यांना देण्यात आलेल्या अधिकारांपासून वंचित होणार नाहीत अशी खात्री करून घेण्यासाठी कलम 35 च्या पोट-कलम (3) अन्वये अशी तरतूद करण्यात आली आहे की, कोणत्याही व्यक्तीने या अधिनियमाच्या प्रारंभापूर्वी अधिकार निहित होण्याच्या अपेक्षेने केलेली झाडांची विक्री किंवा विक्रीचा करार निरर्थक ठरेल.

5. महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियमाच्या कलम 26 मध्ये, सरकारी जमिनी किंवा कलम 22 मध्ये जंगलांसाठी वेगळ्या राखून ठेवलेल्या जमिनी यांवर वाढणारी सर्व झाडे, झुडपेए जंगले किंवा इतर नैसर्गिक उत्पन्ने यांचा परामर्श घेतला आहे. त्यात असे म्हटले आहे की, अशी सर्व झाडे, झुडपे, जंगले किंवा इतर नैसर्गिक उत्पन्ने यांवरील हक्क राज्य शासनाकडे निहित होईल, व अशी झाडे, इत्यादी, त्याबाबत केलेल्या नियमांनुसार जतन करावीत किंवा त्यांची विल्हेवाट लावावी.

6. महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियमाच्या कलम 27 मध्ये, शासनाकडे विहित असलेली झाडे इत्यादी अनधिकृतपणे घेउन जाणे इतयादी संबंधीच्या शास्तीचा परामर्श घेतला आहे. निहित केलेली शास्ती म्हणजे अशा प्रकारे नेलेल्या झाडांची किंमत असेल, त्याशिवाय त्याने जमिनीचा भोगवटा केल्याबद्दल किंवा अन्यथा, या अधिनियमाच्या उपबंधान्वये तो ज्या शास्तीस पात्र असेल त्या शास्तीस पात्र होईल. सरकारी मालमत्ता घेउन जाण्याबद्दल त्याच्याविरूद्ध कोणतीही फौजदारी कारवाईही सुरू करता येईल.

7. महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियमाच्या कलम 28 मध्ये लाकूड, इत्यादी तोडणे व त्याचा पुरवठा याचे विनियमन केले आहे. ते राखीव जंगलांच्या बाहेर असलेल्या पडीत जमिनींना लागू होते. सामान्यपणे या जमिनीतून गावक-यांना कोणताही कर न भरता सरपण घेता येते व शेतक-यांना त्यांच्या शेतीच्या अवजारांसाठी आवश्यक असतील अशी लाकडे घेता येतात. कलम 28 च्या पोट-कलम (2) मध्ये, घरगुती किंवा इतर प्रयोजनांसाठी सरपण किंवा लाकूड तोडण्यासंबंधीच्या गावक-यांच्या विशेषाधिकाराच्या वापराच्या नियमनाची तरतूद केली आहे.

दोन (अ) अधिनियमाच्या कलम 25 अन्वये तयार केलेल्या, महाराष्ट्र जमीन महसूल (झाडे इत्यादींच्या बाबतीतील हक्कांचे नियमन करण्याबाबत) नियम, 1967 असे संबोधलेल्या नियमांमधील तरतुदी

8. पाण्याचा कोणताही प्रवाह, झरा किंवा तलाव यांच्या किना-याच्या शेवटच्या बाह्यरेषेपासून तीस मीटर्सच्या आत असलेले कोणतेही झाड, जिल्हाधिका-याच्या पूर्व परवानगीशिवाय तोडता कामा नये.

9. मशागतीस अयोग्य असेल अशी किंवा ज्या जमिनीमध्ये शेतीच्या पिकाची लागवड करणे किफायतशीर नसेल अशी जमीन समाविष्ट असणा-या धारण जमिनीतील कोणतेही झाड उक्त धारण जमिनीतील वाढणा-या झाडांचे प्रमाण एकरी वी झाडांपेक्षा कमी प्रमाणात असेल तर जिल्हाधिका-याच्या पूर्व परवानगीशिवाय तोडता येणार नाही.

10. या नियमाचे उल्लंघन करणारा कोणताही इसम अशा उल्लंघनामुळे जे कोणतेही इतर परिणाम होतील त्याव्यतिरिक्त आपले म्हणणे मांडण्याची त्यास संधी दिल्यानंतर, जिल्हाधिका-यास योग्य वाटेल अशा एक हजार रूपयांपेक्षा अधिक नसेल अशा दंडाच्या शिक्षेस पात्र ठरेल.

11. वरील परिच्छेद 8 मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या पाण्याच्या प्रवाहामध्ये ज्यास पावसाळ्यात किंवा अन्यथा पाणी साठते व बहुधा ज्यात डिसेंबर अखेरपर्यंत पाणी राहते असे सर्व ओढे, नद्या, ओहोळ व नाले यांचा समावेश होतो. परंतु, त्यात पावसाळ्यात पाणी वाहण्यामुळे तयार झालेल्या लहान तात्पुरत्या जलमार्गांचा समावेश होत नाही.

12. कोणतेही झाड, कोणताही पाण्याचा प्रवाह, झरा किंवा तलाव यांच्या किना-याच्या शेवटच्या बाह्य रेषेपासून तीस मीटर्सच्या आत आहे किंवा कोणत्याही धारण जमिनींमध्ये मशागतीस अयोग्य असलेल्या जमिनीची किंवा शेतीच्या पिकाची किफायतशीर लागवड करणे शक्य नसेल अशा जमिनीचा अंतर्भाव आहे किंवा कसे, याबद्दल कोणताही प्रश्न उपस्थित झाल्यास, तो प्रश्न जिल्हाधिका-याकडे पाठविण्यात येईल.

13. झाडे तोडण्यासाठी परवानगी मागण्यासाठी अर्ज केल्यावर जिल्हाधिका-यांना खालील प्रकारची झाडे तोडण्यास परवानगी देता येईल :-

1. झाडे किंवा त्यांचे भाग यामुळे जीवितास किंवा मालमत्तेस कोणतीही इजा किंवा नुकसान पोहोचण्याची शक्यता असेल किंवा पिण्याचे पाणी दूषित होण्याची शक्यता असेल किंवा

2. झाडे वठलेली असतील किंवा वठत असतील, किंवा

3. नियमित अन्नधान्याच्या पिकांखालील लागवडीयोग्य जमिनीवर अशा झाडांची सावली पडल्यामुळे अन्नधान्याच्या ज्या उत्पादनात घट येते, त्याबाबतीत झाडे काढून टाकणे हे जमीनधारकाच्या हिताचे ठरत असेल तर, अशी झाडे तोडण्यास जिल्हाधिका-यास परवानगी देता येईल.

14. आपल्या धारण जमिनीतील झाडांचे हक्क खरेदी करू इच्छिणा-या व कलम 25 च्या पोट-कलम (2) अन्वये अशा हक्काचे मूल्य निश्चित करू इच्छिणा-या भोगवटादाराने तशा प्रकारचा अर्ज जिल्हाधिका-यांकडे करावा व त्यामध्ये झाडांची संख्या व प्रकार व ज्या व्यक्तींना झाडांचे हक्क निहित केले आहेत, अशा व्यक्तींची नावे निहित करावी. धारण जमिनींशी संबंधित असलेल्या क्षेत्र पुस्तकाची प्रत किंवा झाडांवरील विद्यमान हक्क दर्शविणारा आशय असलेल्या इतर कोणत्याही दस्तऐवजाच्या गोषवा-याची प्रत या अर्जासोबत जोडावी.

15. असा अर्ज पोहोचल्यावर जिल्हाधिका-याने झाडांचे हक्क ज्यांना निहित केले आहेत, अशा सर्व व्यक्तींना नोटीस द्यावी व हितसंबंधित व्यक्त‍ीचे कोणतेही आक्षेप असल्यास, ते सांगण्यासाठी बोलावण्याची उद्घोषणा द्यावी. सुनावणीसाठी निश्चित केलेल्या दिवशी जिल्हाधिका-याने त्या व्यक्तीची तपासणी व कोणतेही पुरावे सादर करण्यात येतील ते ऐकावे व पुढील गोष्टी विनिर्दिष्ट करणारे आदेश द्यावे :-

1. झाडांचा क्रमांक व वर्णन,

2. हक्कांचे मूल्य, व

3. अशा प्रकारे निश्चित केलेले मूल्य ज्यामध्ये द्यावयाचे आहे, असा 30 दिवसांपेक्षा कमी होणार नाही इतका कालावधी व भोगवटादाराने ते जिला दिले आहे ती व्यक्ती.

जिल्हाधिका-यांनी आदेश दिल्याप्रमाणे रक्कम भरण्यात भोगवटादाराने कसूर केली तर नोटीस देण्यासाठी व उद्घोषणेसाठी व चौकशी करण्यासाठी केलेल्या खर्चाची जिल्हाधिका-याने आकारणी करावी व ती भोगवटादाराकडून वसूल करावी.

16. जिल्हाधिका-यांनी आदेश दिल्याप्रमाणे जर भोगवटादाराने रक्कम भरली व अशा प्रदानाची प्रत जिल्हाधिका-याला सादर केली तर, भूमि अभिलेखामध्ये आवश्यक त्या नोंदी करण्यासाठी भोगवटादाराने झाडाचे हक्क खरेदी केल्याबाबतच्या आदेशाची प्रत जिल्हाधिका-याने तलाठ्याकडे पाठवावी.

दोन (ब) संहितेच्या कलम 26 अन्वये तयार केलेला महाराष्ट्र जमीन महसूल (सरकारी झाडे, झाडांचे उत्पन्न, चराई व इतर नैसर्गिक उत्पन्न यांची विल्हेवाट करणे) नियम, 1969 असे संबांधलेल्या नियमांच्या तरतुदी

17. जेव्हा राज्य शासनाच्या मालकीच्या कोणत्याही झाडांची कलम 26 अन्वये विक्री करावयाची असेल तेव्हा, अशी विक्री, जिल्हाधिकारी वनसंरक्षकांशी विचारविनिमय करून जसे निदेश देतील त्याप्रमाणे, जाहीर लिलावाद्वारे किंवा अन्यथा करण्यात यावी. झुडपे, जंगल किंवा लाख, मध, गों, राळ, कटखा व अशा प्रकारची इतर उत्पादने यांसारखी इतर नैसर्गिक उत्पादने जिल्हाधिकारी एक वर्षाच्या कालावधीसाठी किंवा पाच वर्षांपेक्षा अधिक नाही अशा इतर कालावधीसाठी जाहीर लिलावाद्वारे विकू शकतील.

18. कलम 22 अन्वये नेमून दिलेल्या किंवा कलम 161 अन्वये तयार केलेल्या निस्तर पत्रकात समावेश असलेल्या जमिनींखेरीज इतर बिनभोगवट्याची जमीन जाहीर लिलावाद्वारे भाडेपट्ट्याने किंवा अन्यथा, एकेका वर्षासाठी किंवा पाच वर्षांपेक्षा अधिक नाही इतक्या कालावधीसाठी जिल्हाधिकारी योग्य समजतील अशा व्यक्तीला एकेक शेत किंवा भूभाग पुढील शर्तीवर गुरे चराईसाठी देता येईल त्या शर्ती :-

1. ही जमीन लागवडीखाली आणू नये,

2. जिल्हाधिका-यांच्या पूर्व मंजुरीनुसार निश्चित करण्यात येईल अशी चराई फी आकारण्यास अशी व्यक्ती पात्र ठरेल,

3. गावातील प्रत्येक रहिवासी किंवा शेतकरी याला उपरोक्त फी भरल्यावर गुरे, चारण्याची परवानगी देण्यात यावी,

4. अशा व्यक्तीचा अशा जमिनीमध्ये असलेल्या झाडांवर व वन उत्पादनावर हक्क असणार नाही.

19. मागील परिच्छेदानुसार दिलेले चराईचे हक्क अशा व्यक्तीने उपरोक्त शर्तीचा भंग केल्यास किंवा नियत दिनांकास पट्ट्याच्या रकमेच्या प्रदान करण्यात कसूर केल्यास किंवा अशा जमिनीमध्ये गुरे चरविणा-या बहुसंख्य लोकांची इच्छा असल्यास, रद्द केल्याचे आदेश अशा आदेशाच्या दिनांकानंतरच पुढील 1 जून पासून अंमलात आणावे.

20. जर चराईच्या प्रयोजनासाठी कोणीच जमिनीची मागणी केली नसेल किंवा संबंधित गावातील बहुसंख्य लोकांनी चराईच्या जमीन आवश्यक नसल्याचे घोषित केले असेल तर, अशा जमीन लागवडीसाठी उपलब्ध आहे असे अभिलिखित करण्याबाबतचे निदेश तहसीलदाराने द्यावेत.

21. जिल्हाधिकारी या नियमाखालील त्याच्या शक्ती जिल्ह्यातील उप-विभागीय अधिकारी व तहसीलदार यांच्याकडे सोपवू शकेल.

दोन (क) अधिनियमाच्या कलम 28 अन्वये तयार केलेल्या महाराष्ट्र जमीन महसूल (लाकूड कापणे व पुरवणे यांचे नियमन इत्यादी) नियम 1970 असे संबोधलेल्या नियमांच्या तरतुदी

22. गावातील सर्वसामान्य रहिवासी जळणासाठी लाकूड व शेतकरी शेतकी अवजारांसाठी आवश्यक असलेले असे लाकूड, राखीव जंगलाच्या बाहेर असलेल्या पडीत जमिनीमध्ये असलेल्या झाडांमधून कोणताही कर न भरता घेउ शकतील. परंतु या प्रयोजनासाठी उप विभागीय अधिका-यांच्या परवानगीशिवाय पुढील झाडे तोडू नयेत किंवा त्यांच्या फांद्या तोडू नयेत.-

1. सावलीसाठी किंवा इतर कोणत्याही सार्वजनिक प्रयोजनासाठी आवश्यक असलेली झाडे

2. रस्त्याच्या कडेची झाडे, राईमधील झाडे व जिल्हाधिका-यांनी छावणीचे म्हणून घोषित केलेल्या मैदानाभोवतालची झाडे,

3. साग, शिसव, चंदन, तिसव, खैर, हिरडा व आंबा

4. कोणताही पाण्याचा प्रवाह, झरा किंवा तलाव यांच्या अगदी कडेच्या बाह्य रेषेपासून 30 मीटरच्या आत असलेली झाडे,

5. यावेळी अंमलात असलेल्या कायद्यानुसार तोडावयास प्रतिबंध केलेली झाडे,

6. संबंधित वनसंरक्षकांशी विचारविनिमय करून जिल्हाधिकारी वेळोवेळी अधिसूचित करतील अशी झाडे यांच्या किंमतीच्या दुपटीपेक्षा जास्त नाही इतक्या दंडाला पात्र ठरेल.

23. राखीव जंगलासाठी कलम 22 अन्वये जी जमीन वेगळी ठेवण्यात आली असेल अशा जमिनीमध्ये असलेल्या झाडांच्या बाबतीत, जिल्हाधिका-यांनी आवश्यक ती चौकशी केल्यानंतर घरगुती किंवा इतर प्रयोजनांसाठी सरपण किंवा लाकूडा तोडण्यासंबंधी गावक-यांना किंवा विशिष्ट वर्गाच्या व्यक्तींना विशेषाधिकार द्यावे

किंवा त्यांच्या विद्यमान विशेषाधिकाराची नोंद घ्यावी. अशा प्रकारे नोद केलेले विशेषाधिकार गावक-यांनी कोणत्या वेळेत व कोंणत्या पद्धतीने वापरावयाचे यासंबंधीच्या सूचना जिल्हाधिका-यांनी ग्राम अधिका-यांना द्याव्या् अशा सूचनांना गावामधये योग्य ती प्रसिद्धी द्यावी.

तीन - पूरक सूचना

24. **शासन निर्णय महसूल व वन विभाग क्र.टीआरएस - 1058/182278 - बी, दिनांक 17 फेब्रुवारी, 1959.-** लागवडयोग्य पडीत जमीन केवळ झाडे लावण्यासाठी वापरण्यास परवानगी देउ नये. लागवडयोग्य नसलेल्या जमिनीतच केवळ झाडे लावण्यास परवानगी द्यावी् वाढवावयाच्या झाडांची संख्या, संबंधित जिल्ह्याच्या जिल्हाधिका-यांनी, जिल्हा कृषि अधिकारी किंवा जिल्हा वन अधिकारी यांच्याशी, वाढणा-या झाडांचे नैसर्गिक घटक लक्षात घेउन, विचारविनिमय करून ठरवावी.

25. **शासन निर्णय महसूल व वन विभाग क्र. 1913 चा 4 दिनांक 2 जानेवारी 1913 चा 4. दिनांक 2 जानेवारी 1913 यासह, शासन निर्णय महसूल व वन विभाग क्रमांक क्रमांक टीआरएस-1057/17845 - बी, दिनांक 10 जून 1959 व शासन निर्णय क्र.टीआरएस - 1064 / 404550-बी, दिनांक 6 जून 1964.-** सरकारी बिन आकारी पडीत जमिनींमधील गावाच्या साईक वापरासाठी बाजूला ठेवलेल्या जमिनीमध्ये व महसूल विभागाच्या प्रभारातील राखीव वनांमध्ये स्वत:च्या खर्चाने झाडे लावण्यासाठी खाजगी व्यक्तींना प्रोत्साहन देण्याच्या दृष्टीने, यासाठी अर्ज करणा-या व्यक्तींना विशिष्ट शर्तींच्या अधीन राहून परवानगी देता येईल. त्याबाबतीत पुढील सूचनांचे पालन करावे :-

1. लागवडीचे काम हाती घेण्यापूर्वी तहसीलदाराची परवानगी घ्यावी.

2. परवानगीसाठी अर्ज मिळाल्यावर, तहसीलदाराने स्थानिक चौकशी करून परवानगी देण्यास कोणताही आक्षेप आहे किंवा कसे, याची खात्री करून घ्यावी. शंकास्पद प्रकरणामध्ये विशेषत: जेव्हा जमीन महसूल विभागाच्या प्रभारातील राखीव वन असेल किंवा त्या जमिनीत शासनाच्या मालकीच्या असलेल्या अशा, कोणत्याही किंमतीच्या झाडांचा समावेश असेल तेव्हा, अशी प्रकरणे आदेशांसाठी उपविभागीय अधिका-यास / जिल्हाधिका-यास सादर करावीत.

3. परवानगी देण्यात येत असल्यास अर्जदाराला, खाली विनिर्दिष्ट केलेल्या शर्ती घालून ज्या जमिनीमध्ये झाडे लावावयास परवानगी दिली आहे तिचा विस्तार, स्थान व सीमा तंतोतंत नमूद करून परवाना देण्यात यावा :-

अ) परवानाधारकाला झाडे लावण्यासाठी परवानगी दिलेल्या जमिनीवर कोणताही

अधिकार, हक्क किंवा हितसंबंध देण्यात येउ नये,

ब) परवानाधारकाने लावलेल्या झाडांच्या संरक्षणासाठी आवश्यक असलेले कुंपण

उभारण्यास परवानगी देण्यात यावी,

क) झाडांचा फलोपभोग व इमारती लाकूड म्हणजे, झाडांची पाने, डहाळ्या, फुले,

फळे व झाडांच्या फांद्या व पडलेली किंवा पाडलेली झाडे परवानाधारकाला

पूर्णपणे मोफत देण्यात यावीत,

ड) आवश्यक असेल तेव्हा, नुकसान भरपाईचा दावा न मानता झाडे तोडण्याच्या

शक्ती शासनाकडे राखून ठेवलेल्या असाव्यात व अशा प्रकारे तोडलेली झाडे

वरील खंड (क) अन्वये परवानाधारकाला मोफत देण्यात यावीत,

इ) परवान्यानुसार, परवान्यामध्ये निश्चित करावयाच्या वाजवी कालावधीमध्ये झाडे

लावण्यात आली नसतील व त्यानंतर तहसीलदाराच्या मते ती योग्य रीतीने

जोपासण्यात व वाढविण्यात आली नसतील तर परवाना रद्द होण्यास अधीन

राहील. परवाना रद्द होण्यास अधीन राहील. परवाना रद्द करण्यात येईल

त्यावेळी जमिनीमध्ये असलेली कोणतीही झाडे, तहसीलदार निदेश देईल

त्याप्रमाणे वरील खंड (क) अनुसार परवाना धारकास देण्यात यावी किंवा

शासनाकडे जप्त करण्यात यावी.

4. अशा परवान्यांचे अभिलेख प्रत्येक गावामध्ये काळजीपूर्वक ठेवण्यात यावे व आवश्यक तेथे, त्यामध्ये दुरूस्त्या करण्यात याव्यात.

5. लावावयाची झाडे कृषि विभागाने मान्यता दिलेल्या झाडांच्या सूचीमधील असावीत.

6. ग्रामपंचायतीकडे विहित केलेल्या मोकळ्या जागेत व पडीत जमिनीमध्ये झाडांची लागवड करण्यासाठी परवाना किंवा सनद तहसीलदाराने/उप-विभागीय अधिका-याने द्यावयाची नसून ग्रामपंचायतीने द्यावयाची असते.

26. **शासकीय परिपत्रक, महसूल विभाग क्रमांक टीआरएस -1063/94671 बी, दिनांक 27 जुलै 1963 यांसह, शासकीय ज्ञापन महसूल व वन विभाग क्रमांक टीआरएस-1063/94671-बी, दिनांक 13 नोव्हेंबर 1964.-** औद्योगिक, बांधकामविषयक, घरबांधणीविषयक किंवा कोणत्याही सार्वजनिक प्रयोजनासाठी आवश्यक नसलेली, दगड व मुरूम असलेली जमीन व शासनाच्या मालकीच्या टेकड्या व डोंगर उतरणी (वन विभाग, ग्रामपंचायती व जिल्हा परिषदा यांच्याकडे विहित केलेल्या वगळून) यांसह लागवड योग्य नसलेली सर्व जमीन ग्रामपंचायती, सहकारी संस्था, शैक्षणिक संस्था व इतर सार्वजनिक व

सामाजिक संस्था यांना 30 वर्षांच्या पट्ट्यावर व नाममात्र भाड्याने झाडे लावण्यासाठी देण्यात यावी. सार्वजनिक रस्ते (इमारती व दळणवळण विभागाकडे सोपविलेले) आणि शेतांच्या मध्ये असलेले जमिनीचे पट्टे लगतच्या जमिनींच्या मालकांना झाडे लावण्यासाठी देण्यात यावेत व जर त्यांना त्या घेण्याचे नाकारले तर, या जमिनी इतरांना देण्यात याव्या. अशा प्रकारे पट्ट्याने द्यावयाच्या जमिनींचे स्पष्टपणे सीमांकन करावे व त्यांचे रेखाचित्र पट्ट्याच्या करारनाम्याला जोडावे.

पट्ट्यामध्ये असे विनिर्देशपूर्वक नमूद करावे की, वर उल्लेखिलेल्या जमिनी या केवळ झाडे लावण्यासाठी देण्यात आल्या आहेत व जर त्या त्याच प्रयोजनासाठी वापरल्या नाहीत किंवा 3 वर्षांच्या कालावधीमध्ये पुरेशा संख्येत झाडे लावण्यात पट्टेदाराने कसूर केली तर नुकसान भरपाई न देता त्या परत घेण्यास पात्र आहेत. झाडे व त्यांचे उत्पादन पट्टेदाराच्या मालकीचे असेल परंतु, जिल्हाधिका-यांच्या पूर्वपरवानगीशिवाय झाडे तोडण्यास त्यांना प्रतिबंध करण्यात यावा व जर अशी परवानगी घेण्यात आली नाही तर त्या जमिनी परत घेण्यास पात्र असाव्या. जिल्हाधिका-यांना योग्य वाटतील अशा जादा अटी व शर्ती यांचा पट्ट्यांमध्ये अंतर्भाव असावा.

27. **शासकीय परिपत्रक महसूल व वन विभाग क्रमांक यूएनफ-1567/117484-आर, दिनांक 28 नोव्हेंबर 1967 यांसह शासकीय परिपत्रक, महसूल व वन विभाग क्रमांक टीआरएस-1068/107575-बी, दिनांक 18 डिसेंबर 1968 व शासकीय परिपत्रक, महसूल व वन विभाग क्रमांक यूएनएफ-1069/103772-आर, दिनांक 10 जून 1969.-** महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियम, 1966 च्या कलम 25 च्या पोट-कलम (अ) अन्वये, जमिनीमध्ये असलेल्या किंवा वाढणा-या सर्व झाडांचेहक्क त्यांच्या धारकाकडे विहित करण्यात येतात. येथे धारक म्हणजे जमिनीमध्ये सर्वात जास्त हितसंबंध आहे अशी व्यक्ती, म्हणजेच, भोगवटादार.

मुंबई कुळवहिवाट व शेतजमीन अधिनियमाच्या कलम 32 अन्वये कुळाने 1 एप्रिल 1957 रोजी जमीन खरेदी केली आहे असे समजण्यात येते. या तरतुदी अनुवर्ती कलमामध्ये अंतर्भूत असलेल्या इतर तरतुदींच्या अधीन आहेत व खरेदी करणा-या कुळाने खरेदीची किंमत देण्यात कसूर केल्यास खरेदी निष्फळ ठरेल. आणि उक्त अधिनियमाच्या कलम 32-पी अन्वये ती जमीन शेतजमीन न्यायाधिकरणाच्या ताब्यात राहील. तथापि सर्व व्यावहारिक प्रयोजनासाठी, कूळ हीच जमिनीमध्ये सर्वात अधिक हितसंबंध असणारी व्यक्ती आहे आणि जमीन मालकांचे हक्क खरेदीची किंमत घेण्यापुरते मर्यादित केले आहेत. म्हणून महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियमाच्या कलम 25 च्या प्रयोजनासाठी खरेदीदार कुळाला भोगवटादार समजावे.

शासकीय पट्टेदारांच्या बाबतीत, पट्ट्याच्या शर्ती व अटी त्यांना लागू होतात. त्यांचा जमिनीमधील हितसंबंध हा जमिनी ज्यासाठी पट्ट्याने दिल्या आहेत त्या वापरापुरताच निर्बंधित आहे व म्हणून ते मर्यादित आहेत. म्हणून, त्यांना पट्ट्याने दिलेल्या जमिनीमध्ये असलेल्या झाडांसंबंधीचे हक्क त्यांना प्राप्त होत नाहीत.

28. **शासकीय परिपत्रक, महसूल व वन विभाग क्रमांक यूएनएफ-1567/12329-आर, दि. 27 मार्च 1968** कलम 25 च्या पोट-कलम (2) मध्ये अशी तरतूद करण्यात आली आहे की, धारण जमिनीमध्ये असलेली झाडे भोगवटादाराखेरीज इतर व्यक्तींच्या मालकीची असतील तर, अशा झाडांच्या हक्कांची किंमत निश्चित करण्यासाठी आणि उक्त हक्कांची खरेदी करण्यासाठी भोगवटादार जिल्हाधिका-याकडे अर्ज करू शकेल. महाराष्ट्र जमीन महसूल (झाडे इत्यादींच्या बाबतीतील हक्कांच्या नियमन करण्याबाबत) नियम, 1967 च्या नियम 4 ते 7 मध्ये भोगवटादाराच्या धारणा जमिनीतील ज्या झाडांचे हक्क दुस-या व्यक्तीकडे निहित केले आहेत अशी झाडे तो भोगवटादार ज्यानुसार खरेदी करू शक तो ती कार्यपद्धती विहित केली आहे. उपरोक्त नियमांच्या नियम 4 ते 7 मधील तरतुदी, ज्यांचे हक्क भोगवटादाराखेरीज इतर व्यक्तीकडे निहित केले आहेत अशा झाडांनाच लागू होतात. अधिनियमाच्या कलम 25 अन्वये ज्यांचे हक्क भोगवटादाराला देण्यात आलेले आहेत अशा सरकारी मालकीच्या झाडांना त्या लागू होत नाहीत. अशी झाडे तोडण्यासाठी फी आकारण्यात येउ नये.

29. **शासकीय परिपत्रक, महसूल व वन विभाग, क्रमांक युएनएफ-1567/197968-आर, दिनांक 29 नोव्हेंबर 1967.-** जरी महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियमाच्या कलम 25 अन्वये भोगवट्याच्या जमिनीमध्ये असलेल्या किंवा वाढणा-या झाडांचे हक्क त्यांच्या धारकांना देण्यात आले असले तरी अधिकार अभिलेखाच्या **इतर हक्क** या स्तंभातील नोंदी दुरूस्त करण्यात आलेल्या नाहीत व या नोंदी अजूनही असेच दर्शवितात की, झाडांचे हक्क सरकारकडे निहित केलेले आहेत. अधिनियमाच्या कलम 25 मध्ये अंतर्भूत असलेल्या तरतुदींनुसार या नोंदी दुरूस्त करणे आवश्यक आहे म्हणून, जिल्हाधिका-याने महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियमाच्या कलम 150 अन्वये तलाठ्याकडून आवश्यक ते फेरफार करून घ्यावेत व अधिकार अभिलेखातील नोंदी या अधिकार अभिलेखाबाबतच्या नियमानुसार बरोबर केल्या आहेत याची खात्री करून घ्यावी.

30. **शासकीय परिपत्रक, महसूल व वन विभाग क्रमांक युएनएफ-1067/153638-आर, दिनांक 8 मे 1968.-** अज्ञान आदिवासींच्या हितसंबंधांचे संरक्षण करण्यासाठी आणि शक्यतो हे लोक आपले झाडांबाबतचे मौल्यवान हक्क अत्यल्प किंमतीस विकत नाहीत याची खात्री करून घेण्यासाठी महसूल अधिका-यांनी किंवा समाज कल्याण विभागाच्या अधिका-यांनी, आदिवासींनी आपल्या धारण जमिनीमधील झाडांच्या विक्रीचे व्यवहार पूर्ण विचार न करता करू नयेत यासाठी त्यांचे मन वळवावे व झाडांच्या किंमती निश्चित करण्याच्या बाबतीत स्थानिक वन अधिका-यांची मदत व मार्गदर्शन घ्यावे असा आदिवासींना सल्ला द्यावा. ते जेव्हा जेव्हा स्थानिक वन अधिका-यांकडे मदत मगण्यासाठी जातील तेव्हा त्यांना आवश्यक ती मदत देण्यात यावी.

31. **शासकीय परिपत्रक, महसूल व वन विभाग, क्रमांक टीआरएस-1068/107575 बी, दिनांक 18 डिसेंबर 1968.-** झाडे तोडणे किंवा कापणे यावरील निर्बंध दोन प्रकारचे आहेत, ते म्हणजे -

अ) नियमानुसार म्हणजे महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियमाच्या कलम 25 अन्वये तयार केलेले महाराष्ट्र जमीन महसूल (झाडे इत्यादींच्या बाबतीतील हक्कांचे नियमन करण्याबाबत) नियम, 1967 यांनुसार असलेले आणि

ब) महाराष्ट्र झाडे तोडण्याबाबत (नियमन) अधिनियम, 1964 याखालील.

नियम (अ) च्या बाबतीत, निर्बंध सर्व जातीच्या झाडांना लागू होतात परंतु, या नियमामध्ये नमूद केलेल्या परिस्थितीतच ते लागू होतात. जर नियमांमध्ये नमूद केलेली परिस्थिती अस्तित्वात नसेल तर, झाडे कपण्यासाठी किंवा तोडण्यासाठी परवानगी घेण्याची आवश्यकता नाही. जर परवानगी घेण्याची आवश्यकता असेल व पूर्व परवानगी न घेता झाडे कापण्यात आली असतील तर, शास्त लादता येईल. उक्त नियमांनुसार कोणत्याही पाण्याच्या प्रवाहाच्या किना-याच्या अगदी कडेच्या बाह्य रेषेपासून 30 मीटरच्या आत असलेले कोणतेही झाड पाडण्यास प्रतिबंध करण्यात आला आहे. लागवडीस अयोग्य किंवा ज्याजमिनीमध्ये पिकांची लागवड करणे किफायतशीर नसेल अशी जमीन समाविष्ट असणा-या धारण जमिनीतील कोणतेही झाड, उक्त धारण जमिनीतील वाढणा-या झाडांचे प्रमाण दर एकरी वीस झाडांपेक्षा कमी असेल तर जिल्हाधिका-यांच्या पूर्व परवानगीशिवाय तोडता येणार नाही नियमांचा भंग केल्याचे आढळून आल्यास शास्ती अकारण्याची कार्यवाही कण्यात यावी नियमांमध्ये नमूद केलेल्या शर्तीचा भंग करणारी केणतीही व्यक्ती, जिल्हाधिकारी ठरवतील त्याप्रमाणे एक हजार रूपयांपेक्षा जास्त नाही इतक्या दंडास पात्र ठरेल. झाड पाडू इच्छिणा-या व्यक्तींचा गोंधळ व गैरसोय टाळण्यासाठी आणि महसूल व वन विभागाच्या कर्मचारी वर्गामध्ये योग्य समन्वय साधण्यासाठी महसूल अधिका-यांनी झाडे पाडण्यासाठी दिलेल्या परवानगीच्या आदेशांच्या प्रती संबंधित वन अधिका-यांकडे अग्रेषित कराव्यात,

क) त्याबाबतीत, महाराष्ट्र झाडे तोडण्याबाबत (नियमन) अधिनियम, 1964 हा नागरी क्षेत्र वगळून, संपूर्ण राज्याला लागू करण्यात आला आहे. नागरी क्षेत्राची व्याख्या उक्त अधिनियमाच्या कलम 2(ग) मध्ये केलेली आहे. स्थानिक क्षेत्र, शासकीय अधिसूचना, महसूल विभाग, क्रमांक टीआरएस. 1060/44404-बी, दिनाक 11 मे 1966 अन्वये विनिर्दिष्ट करण्यात आले आहे. झाडे तोडण्याबाबतचा अधिनियम फक्त **हिरडा** व **सागवान** याच झाडांना लागू होतो. ही झाडे महसूल अधिका-यांच्या परवानगीशिवाय तोडता येत नाहीत. (शासकीय अधिसूचना, महसूल व वन विभाग, क्रमांक टीआरएस. 1068 - 105263-बी, दिनांक 23 जुलै 1968 अन्वये उपविभागीय अधिक-यांना झाडे तोडण्याबाबतच्या अधिनियमानुसार झाडे तोडण्याबाबतच्या अधिनियमानुसार झाडे तोडण्यास परवानगी देण्याच्या किंवा नाकारण्याच्या शक्ती प्रदान केल्या आहेत.) बिगर परवाना तोडलेली झाडे शासनाकडे जप्त करता येतील. करावयाची कार्यवाही ही, तोडलेल्या झाडांचा प्रकार, ती केव्हा तोडली व ती परवानगीने किंवा परवानगीशिवाय जप्त करता येतील. करावयाची कार्यवाही ही, तोडलेल्या झाडांचा प्रकार, ती केव्हा तोडली व ती परवानगीने किंवा परवानगीशिवाय तोडली यावर अवलंबून राहील. याबाबतीत हे लक्षात घ्यावे की, झाडे तोडण्याबाबत अधिनियमाच्या विद्यमान तरतुदींनुसार महसूल अधिका-याने आपला निर्णय अर्जदाराला अर्जाची पोच दिल्याच्या दिनांकापासून किंवा अर्जाची पोच दिलेली नसल्यास अर्ज मिळाल्याच्या दिनांकापासून चाळीस

दिवसांमध्ये कळवण्यात कसूर केली तर, ज्यासाठी अर्ज करण्यात आला आहे ती परवानगी मंजूर क रण्यात आली आहे असे समजावे. तसेच, झाडे तोडण्याबाबत अधिनियमाच्या कलम 2 च्या पोट-कलम- (1-ब) च्या परंतुकानुसार जर झाड वठलेले असेल, ते रोगट झाले असेल किंवा वा-याने पडले असेल किंवा ते वनसंवर्धन शास्त्रानुसार परिपक्व झाले असेल, किंवा त्यामुळे कार्यक्षम लागवडीला अडथळा निर्माण होत असेल तर असे झाड तोडण्यास परवानगी नाकारावयाची नसते याचीही नोंद घ्यावी. महाराष्ट्र झाडे तोडण्याबाबत (नियमन) नियम, 1967 च्या नियम 4 च्या उपनियम (2) अन्वये कोणतेही झाड वठलेले आहे किंवा रोगट आहे किंवा वा-याने पडलेले आहे किंवा वनसंवर्धन शास्त्रानुसार परिपक्व आहे किवा कसे याविषयी खात्री करून घेण्यासाठी महसूल अधिकारी, वनक्षेत्रपालच्या दर्जापेक्षा कमी दर्जा नसलेल्या कोणत्याही वन अधिका-याशी विचार-विनिमय करू शकतील. म्हणून, तारतम्य न ठेवता झाडे तोडण्यास प्रतिबंध करण्यासाठी महसूल अधिका-यांशी विचारविनिमय करावा. झाडे पाडू इच्छिणा-या व्यक्तींचा गोंधळ किंवा गैरसोय टाळण्यासाठी आणि महसूल अधिका-यांशी झाडे तोडण्याला परवानगी नाकारणा-या आदेशांच्या प्रतीही महसूल अधिका-यांनी संबंधित वन अधिका-यांकडे अग्रेषित कराव्यात.

32. **शासकीय परिपत्रक, महसूल व वन विभाग, क्रमांक टीआरएस-1069, 191733-बी, दिनांक 10 फेब्रुवारी 1970.-** महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियम, 1966 च्या कलम 25(1) अन्वये तयार केलेले नियम म्हणजे, वेळोवेळी दुरूस्त केलेले महाराष्ट्र जमीन महसूल (झाडे, इत्यादींच्या बाबतीतील हक्कांचे नियमन करण्याबाबत) नियम, 1967 यांनुसार झाडे तोडण्यासाठी जिल्हाधिका-यांकडून परवानगी मागणा-या शेतक-यांना अनावश्यक त्रास सोसावा लागत नाही हे पाहण्याच्या दृष्टीने पुढील सूचनांचे पालन करावे :-

1. वर निर्दिष्ट केलेल्या महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियम, 1966 च्या कलम 25(1) अन्वये तयार केलेल्या नियमांनुसार झाडे तोडण्यासाठीचा अर्ज मिळाल्यावर महसूल अधिका-यांनी त्वरीत त्याची पोच द्यावी.

2. जिल्हाधिका-याने हे अर्ज शीघ्रतेने निकालात काढावेत व अर्जाची पोच दिल्याच्या दिनांकापासून किंवा अर्जांची पोच दिलेली नसल्यास अर्ज मिळाल्याच्या दिनांकापासून नव्वद दिवसांपेक्षा जास्त नाही इतक्या कालावधीमध्ये त्याचा निर्णय अर्जदाराला कळवावा.

3. वर विहित केलेला नव्वद दिवसांचा कालावधी संपत आला आहे म्हणून अर्जांच्या गुणवत्तेचा विचार न करता ते नाकारण्यात येउ नयेत. नव्वद दिवसांचा कालावधी हा कमाल कालावधी आहे व हे अर्ज कालमर्यादेच्या पुरेसे अगोदर अंतिमरीत्या निकालात काढण्यात यावेत हेही लक्षात घ्यावे. महसूल अधिका-यांनी केलेला कोणताही विलंब किंवा कसूर यांची किंवा गुणवत्ता विचारात न घेता अर्ज निकालात काढल्यास त्याची शासन गंभीर दखल घेईल.

33. **शासकीय परिपत्रक, महसूल व वन विभाग, क्रमांक युएनएफ-1567/117484-आर, दिनांक 28 नोव्हेंबर 1967.-** अधिनियमाच्या कलम 27 मध्ये, राज्य शासनाची मालमत्ता असलेले कोणतेही झाड किंवा त्याचा

कोणताही भाग अनधिकृतपणे पाडणा-या व त्याचा विनियोग करणा-या व्यक्तींच्या शास्तीसाठी तरतूद केली आहे. विहित केलेली शास्ती म्हणजेच, अशा प्रकारे विनियोग केलेल्या झाडांची किंमत असेल, त्याशिवाय त्याने जमिनीचा भोगवटा केल्याबद्दल किंवा अन्यथा, या अधिनियमाच्या उपबंधान्वये तो ज्या शास्तीस पात्र असेल त्या शास्तीस पात्र होईल. या बाबतीत पुढील मुद्दे उपस्थित करण्यात आले होते :-

1. कलम 27 वरून असे दिसून येते की, शासनाची मालमत्ता असलेले कोणतेही झाड केवळ तोडणे किंवा कोणत्याही झाडाचा केवळ विनियोग करणे यामुळे तरतुदीचा भंग होत नाही व झाड तोडण्यात आले असेल त्याचा विनियोगही करण्यात आला असेल तरच फक्त या कलमाच्या तरतुदी लागू होतात.

2. केवळ झाड तोडणे किंवा त्याचा विनियोग करणे यामुळे जमिनीचा भोगवटा केला असे होत नाही, म्हणून कलम 27 मध्ये, अनधिकृतपणे झाड तोडणे किंवा त्याचे विनियोग करणे यासाठी विनिर्दिष्ट शास्ती विहित करण्यात आलेली नाही.

या मुद्द्यांवर शासनाने खालीलप्रमाणे खुलासा केला आहे :-

1. च्या बाबतीती - महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियम, 1966 चे कलम 27 हे मुंबई जमीन महसूल संहिता, 1879 च्या कलम 43 वर आधारलेले आहे. नवीन अधिनियमाच्या कलम 27 मध्ये तोच वाक्यप्रयोग म्हणजे, **अनधिकृतरित्या मोडील व विनियोग करील** केला आहे. तरतुदींच्या कक्षेमध्ये येण्यासाठी तोडणे व विनियोग करण्ये या दोन्ही गोष्टी आवश्यक नाहीत. या दोन्ही गोष्टी आवश्यक आहेत असे मानल्यास विधानमंडळाला उदेशित नसलेले असे असंगत निर्णय घ्यावे लागतील.

2. च्या बाबतीत - झाडे तोडण्यामध्ये जमिनीच्या भोगवट्याचा अंतर्भाव होईल व त्यामुळे आकारणी व दंड आकारण्याच्या शक्ती अधिका-यांना प्राप्त होतील, परंतु या गोष्टी, प्रत्येक प्रकरणाच्या वस्तुस्थितीवर ब-याचशा प्रमाणात अवलंबून राहतील.

Comments

You do not have permission to add comments.